

NOVÉ IMPULZY PRE HISTORICKO-FILOZOFICKÝ VÝSKUM

JÁN BODNÁR, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Pre súčasnú kultúrnu politiku socialistických krajín, ako o tom svedčia aj tohtoročné zjazdy komunistických strán, je príznačný dôraz na význam pokrokových tradícií, na hodnoty kultúrneho, duchovného dedičstva pre formovanie socialistického vedomia, vlasteneckú a internacionálnu výchovu širokých mas, pre postupné dosahovanie toho, čo dnes označujeme pojmom „socialistická civilizovanosť“.

Tak napríklad v Správe Predsedníctva ÚV KSČ prednesenej na 15. zasadnutí ÚV KSČ v júni minulého roku bola vyslovená požiadavka „...učiť hrdosti na naše národné dejiny, v ktorých významnú úlohu zohrali revolučné a pokrokové tradície, na ktoré naša strana nadväzuje“. V politickej správe ÚV KSČ XVII. zjazdu KSČsa poukazuje na význam historických vied, na potrebu ich ďalšieho rozvoja. „Ide o to“ — píše sa — „využiť ich výsledky na objasňovanie pokrokových tradícií nášho ľudu, k pochopeniu socializmu ako zákonitého vyústenia revolučného boja pracujúcich za národnú a sociálnu slobodu, k vlasteneckej a internacionálnej výchove“.

O kľúčových význame výskumu pokrokových národných tradícií, o potrebe vštepovania „historickej pamäti“ najširším vrstvám občianstva hovoril účastníkom tohtoročnej „varnianskej letnej filozofickej školy“ tajomník Komunistickej strany Bulharska s. Michajlov. Hlboký dojem v nás zanechali najmä tieto jeho myšlienky: socialistické spoločenstvo nie je mozaikou anonymných príslušníkov toho-ktorého štátu, ale jednotou národne uvedomelých občanov, hrdých na historické zápasy svojich predkov za sociálny, materiálny a duchovný pokrok. Národ bez historickej pamäti nemôže zastávať dôstojné miesto v rodine národov, preto že mu chýba to, čo obohacuje internacionalizmus opravdovým vlastenectvom.

Aj keď kategória tradície dnes patrí k významným problémom vedy a skúma sa v celosvetovom meradle, zatiaľ existujú značné rozdiely

v prístupoch k takým kľúčovým otázkam, akými sú podstata, vývinové zákonitosti tradície, mechanizmy integrácie jednotlivých zložiek tradície do súčasného spôsobu života, spôsoby uchovávanía progresívnych a eliminovania prežitých, súčasnému civilizačnému trendu cudzích tradícií a pod. V každom prípade ide o problematiku, ktorá vyžaduje interdisciplinárny prístup a spoluprácu.

Kategória tradície má nesporne svoje teoreticko-filozofické a metodologické aspekty, ktoré tvoria najvšeobecnejší terén pre jej výskum a objasňovanie. V tradícii sa predovšetkým v rôznych podobách a prejavoch uchováva ontotvorný sediment ľudských aktivít, ktorý navzájom reťazí jednotlivé etapy ľudských dejín, zabezpečuje predpoklady existencie a rozširovania životného priestoru ľudí v okolitom svete. Pre svoj nadindividuálny charakter je tradícia základom formovania, upevňovania ľudskej kolektivity, postupnej diferenciacie ako aj integrácie ľudských spoločností. Keby ľudské dejiny boli lineárnym procesom s vopred určenou, nevyhnutnou postupnosťou, potom by tradície mali iba podobu mílnikov určených najskôr pre inventarizáciu produktov historického procesu. Podstatou tradície je však to, že je produktom čisto ľudskej invencie, svedkom toho, že dejiny si ľudia skutočne robia sami, osamotene, v kataklizmách, v ktorých progres strieda regres a napak. V tradíciách akoby bola skamenelá, súčasne večne živá, prítomná najvlastnejšia ontotvorá sila človeka, tvorcu vlastných dejín.

Keby ľudské dejiny boli lineárnym procesom s vopred určenou, nevyhnutnou postupnosťou, potom by vlastne nemalo zmysel hovoriť o pozitívnych alebo negatívnych, progresívnych či regresívnych produktoch dedičstva tradícií: všetko totiž sa muselo stať tak ako sa stalo a náhodnosť by bola len prostým omylom, vnútorná rozpornosť, protirečivosť, boj protikladných síl len dejinnou fraškou. Práve v tradíciách sú zakódované cesty hľadania, voľby alternatív — v podstate indiferentnom okolitom svete — tak špecifické, jednoznačné pre každú epochu ľudských dejín. Sú svedkom urputného boja, presadzovania a nakoniec víťazstva najprogresívnejších, najživotaschopnejších alternatív ďalšieho rozvoja kultúry a civilizácie, odrazom podmienok a okolností za ktorých sa mohli realizovať. V danom zmysle sú neoceniteľným poznatkovým fondom pre súčasnosť a budúcnosť.

Nie menej významný je aj axiologický aspekt dedičstva minulosti, prezentovaný v najrozmanitejších podobách národných tradícií. Jeho vnútorná bytostná spätosť s osudmi ľudských spoločností, jeho gnozeologická hodnota a dosah pri vytyčovaní cieľov, voľby alternatív, formovaní ideí a ideálov pre súčasnosť a budúcnosť, jeho svetonázorová dimenzia v podstate určujú miesto toho-ktorého spoločenstva v rodine národov, hodnotu vkladu, ktorý je schopný prinášať a tak prezentovať špecifiká, osobitosti materiálnej a duchovnej tvorby. Nezastupiteľná a nenahraditeľná hodnota tohto vkladu je základným predpokladom vzájomnej úcty, rešpektovania národnej osobitosti a svojbytnosti, ne-

vyhnutným pre zjednocovanie ľudstva na báze najprogressívnejších ideí, prezentujúcich súčasnú epochu. Konceptia vyvolených národov či rás, kultúrnych elít a pod. sa stáva vo svetle axiologického aspektu tradícií práve takým nezmyslom, ale i nebezpečím pre ďalší vývin kultúry a civilizácie ako príznak nukleárnej vojny, ako sú svetovládné ambície dnešného imperializmu.

Objasňovanie pokrokových tradícií sa stalo hlavným zmyslom aj nášho historicko-filozofického výskumu. Jeho terénom sa stalo ideové dedičstvo, myšlienkové prúdy a pohyby v starších i novších etapách našich národných dejín ako aj väzby s celkovým vývinom filozofického myslenia na európskom kontinente. Žiaľ, výskum bol dlho limitovaný zjednodušeným chápaním samotného pojmu „pokrokové tradície“ v oblasti filozofie, v duchovnej tvorbe vôbec, vyplývajúcim zo schematickej až vulgarizujúcej interpretácie základnej poučky marxistického výkladu dejín filozofie ako boja dvoch protikladných a nesmieriteľných myšlienkových línii. Akoby existovali iba dva alternatívne prístupy k nášmu filozofickému dedičstvu: buď neobsahuje žiadne alebo len minimálne pokrokové (teda materialistické prvky), alebo ich obsahuje, avšak naši výskumníci ich nevedia alebo nechcú objaviť, aby dokázali, že filozofický vývin sa u nás odohrával výlučne na pôde idealizmu.

Hlbší ponor do problematiky, tvrdo vybojovaný v nespočetných sporoch a polemikách postupne razil cestu k novému prístupu pri skúmaní nášho filozofického dedičstva. Sformulovaný je v úvode k prvému zväzku práce *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*, ktoré je už v tlači asi v tejto podobe: V podstate nie je filozofickej otázky, ktorá by stála úplne mimo rámec novej odpovede na základnú filozofickú otázku. Historik filozofie však musí nevyhnutne skúmať historickofilozofický proces ako mnohotvárnny, zložitý útvar so široko diferencovanou škálou rôznych prúdov, smerov, koncepcií. V konkrétnom prípade, slovami sovietskeho filozofa Ojzermana, „ani jedno učenie (tým skôr prúd, alebo smer) nemožno určiť iba tým, že ho zaradíme do niektorého z hlavných smerov“. Z toho vyplýva, že boj materializmu a idealizmu nemal vždy konkrétnu podobu boja dvoch jednoznačne vyhranených protikladov, ale prebiehal na pôde súperenia rozmannitých viac alebo menej rozporných filozofických smerov (napr. racionalizmu a empirizmu, atomizmu a pluralizmu, scientizmu a antropologizmu a pod.). Úlohou historika filozofie je identifikovať takéto smery, koncepcie, objasňovať ich ideový náboj, skúmať úlohu, akú zohrali v boji o spoločenský, sociálny, kultúrny a vedecký pokrok, skúmať proces ich polarizácie vo vzťahu k materializmu a idealizmu ako aj ich imanentný vývin a rozvinutú teoretickú podobu.

Výsledky výskumu metodologicky usmerňované uvedeným prístupom otvárajú pohľad, v ktorom sa v plnom rozsahu odhaľuje bohatstvo duchovného života našich predkov, zložitý priebeh ideových zápasov,

boja nového so starým, progresívneho s reakčným, pozoruhodné súvislosti a kontext s celoeurópskym myšlienkovým prúdením.

A tak sa dnes hrdo hlásime k pokrokovému ideovému dedičstvu byzantskej misie, ku geniálnej filozofickej idei Metóda, že národ, aby sa identifikoval ako svojbytné spoločenstvo, nevyhnutne potrebuje rozvinúť vlastnú kultúru, vlastnú reč a písmo. Za jedinečnú ukážku pokrokovej tradície považujeme diela našich renesančných humanistov, ako aj priekopníkov novodobého vedeckého myslenia, rozvíjaného neraz na špičkovej dobovej úrovni či už na pôde „prešovskej školy“ alebo trnavskej univerzity. Vysoko oceňujeme vzdelávaciu a výchovnú prácu našich osvietencov, ich úsilie o materiálne pozdvihnutie a duchovnú emancipáciu prostého ľudu. O pokrokovom charaktere ideí, ktoré formovali myšlienkové obzory našich národných buditeľov, ktoré hýbali masami slovenského ľudu v boji za sociálnu spravodlivosť, národnú slobodu dnes už nikto nepochybuje.

Dnes, keď stojíme pred úlohou pripraviť do tlače druhý zväzok práce *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku* a keď si obzvlášť intenzívne uvedomujeme zložitosť a náročnosť práce, ktorá nás čaká, sú nové impulzy, ktoré prichádzajú z najvyššieho fóra pre nás obzvlášť cenné a podnetné. Zaväzujú nás urobiť všetko, aby pokrokové tradície nášho ľudu boli obohatené o nové hodnoty.